

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Шевченко Лариса Іванівна

УДК 811.161.2 – 26: 165.6

**Інтелектуалізація української літературної мови:
лінгвістична та теоретико-епістемологічна аспектологія**

Спеціальності 10.02.01 – українська мова
10.02.15 – загальне мовознавство

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук**

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії української мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий консультант – доктор філологічних наук,
професор **Єрмоленко Світлана Яківна**, Інститут української
мови НАН України, завідувач відділу стилістики та культури мови

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Тараненко Олександр Онисимович, Інститут української мови
НАН України, завідувач відділу лексикології та комп'ютерної лексикографії;

доктор філологічних наук, професор **Лисиченко Лідія Андріївна**,
Харківський державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди,
завідувач кафедри української мови;

доктор філологічних наук, професор
Чередниченко Олександр Іванович, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри
перекладу романських мов.

Провідна установа – Одеський державний університет
ім. І.І. Мечникова, кафедра української мови.

Захист відбудеться “27” вересня 2002 р. о 14 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д. 26.001.19 Київського національного
університету імені Тараса Шевченка 02033, м. Київ, бульвар
Тараса Шевченка, 14, к. 63).

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці
ім. М.О. Максимовича Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 10).

Автореферат розіслано “6” серпня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

доц. Медведєва Л.О

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Лінгвістика нового часу виявляє значний інтерес до теорій коеволуції природи і культури, де визначальною для аргументації є мова в її пізнавальних і цивілізаційних параметрах – мова як мисленнева форма, мова як інтелектуальна сутність, мова як функція і трансформація свідомості, мова як субстанція культури. Вербалізація інтелекту нації – це складний комплекс питань про еволюцію мовних форм свідомості та онтологічну й історичну зумовленість простору словесної культури, що формулюються в категоріях антропологічно зорієнтованої теорії пізнання.

Концептуальність теорії інтелектуалізації літературної мови спирається на синтез лінгвістичного й епістемологічного знання, що зумовлено **лінгвальною об'єктивністю**: а) динамікою розвитку літературної мови в історичному та психологічному часі з домінантою іманентно визначених характеристик і функцій; б) зміною теоретичних парадигм мовознавства як конструктивної категоріально впорядкованої системи знань про мову, її статус, функції та перспективу розвитку; **теоретико-епістемологічною об'єктивністю**: кореляцією лінгвістичного знання з антропологічно зорієнтованими інтерпретативними методологіями сучасної науки.

Актуальність проблеми інтелектуалізації української літературної мови визначена функціональним статусом аспектології дослідження, що в лінгвістичному дискурсі охоплює питання онтологічних вимірів мислення і мови, цивілізаційної еволюції мовних одиниць як форм динамічної свідомості, аналізу ресурсів української літературної мови в контексті соціокультурного прогресу нації, функціональних можливостей мови в комунікативно стійких типах мовлення, визначення тенденцій розвитку сучасної української літературної мови та науки про неї. Пріоритетність і актуальність дослідження мовного інтелектуалізму як головної проблеми філософії мови визначається сучасною епістемологією, що акцентує увагу на “питанні про обсяг і межі лінгвістичної онтології” (К.О. Переверзєв). Вихідними щодо цього є постулати: а) про первинну роль мови як засобу концептуалізації світу в окресленні номенклатури, структури і способів зв'язку онтологічних об'єктів; б) про існування всередині мовної системи особливих сфер (“підсистем”, “підмов” чи “дискурсів” – у розумінні Ю.С. Степанова), в термінах яких аналізуються конфігурації цих об'єктів, тобто особливих “мов об'єктів”, що за їх допомогою в лінгвістиці описується й моделюється світ; в) про онтологічну відносність мовної свідомості й категоріально визначеного семантичного поля; г) про особливий статус літературної мови, що свідомо твориться в певному цивілізаційному просторі, репрезентуючи функціонально поліваріативний комунікативний ідеал; г) про статус теорії літературної мови.

Лінгвофілософський, лінгвологістичний і лінгвопсихологічний зміст проблематики інтелектуалізації мови розглядається в таких аспектах: 1) загальні принципи концептуалізації дійсності і питання онтології – предметної реалізації природної мови; 2) мовні корелятиви поняття “світу” і “ситуації” у лінгвістичній та теоретико-епістемологічній проекції, їх евристична цінність як наукової метамови; 3) особливості національно-мовної рефлексії на світ у дослідницьких векторах культурного простору, функціонування мови в історичному і психологічному часі; 4) проблеми дистрибуції ментального в літературній мові та мотивації діалектичних перехресень “пізнавальне – ціннісне”, “об'єктне – чуттєве”, “даність – можливість”, “узус – трансформація узусу”; 5) проблеми функціонального статусу і культурної перспективи комунікативних типів літературної мови, тенденцій їх розвитку, системної динаміки в сучасному світі. Питання про обсяг і межі лінгвістичної онтології сформульовано й проаналізовано як фундаментальну проблему сучасної лінгвістичної теорії, вимір її здатності до інтелектуального конструювання, інтелектуальної діяльності, поняттєво синонімізованої в епістемології з пізнавальною діяльністю. Актуальність теми зумовлена і продуктивними напрямками сучасної лінгвістики (А. Вежбицька, Е. Кассіер, А.Річардс, Ф. Уїлбрайт, М. Блек, Д. Лакофф, П. Рікер, Ю.С. Степанов, Б.А. Серебренников, Н.Д. Арутюнова, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко, Ю.О. Карпенко, С.Я. Єрмоленко, О.О. Тараненко, Л.А. Лисиченко, О.І. Чередниченко, Г.П. Півторак, М.П. Кочерган, В.І. Карабан, О.С. Снітко, Н.В. Слухай, М.А. Собуцький, Г.І. Халимоненко, В.Г. Жайворонок та ін.), що звернені до мовної картини світу як лінгвально модельованої суми

інтелектуальних уявлень народу про буття: мова є кодом, формою генетичної, спадкоємної традиції пізнання; мовні форми дають змогу реконструювати та системно представити витoki національної свідомості, її здатності до трансформації. Мовна картина світу як теоретико-лінгвістична специфікація актуальної епістемологічної проблематики мотивує мовно-культурну інтерпретацію цивілізаційних ізоглос, їх вплив на становлення і розвиток національних літературних мов, формування універсальних символів культури, зокрема християнських, та вербалізованих репрезентацій осмислення цих символів.

Функціональна стратифікація стилів, проблема системної організації мовних одиниць у типологічно заданих текстах, функціонально-стильова норма й ідіостилістична верифікація, інтерпретаційні моделі зв'язку мови і мислення – актуальні аспекти інтелектуалізації мови.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами: дисертація виконана в рамках державної теми № 01БФ044-01 “Актуальні проблеми розвитку української філології”, що розробляється мовними кафедрами Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета дослідження. Основна мета дисертаційної роботи – концептуально визначити дискурс інтелектуалізації літературної мови як теоретико-епістемологічної проблеми, сформулювати лінгвістичні критерії інтелектуалізації, окреслити і структурувати принципи аналізу, адекватні сучасному рівню наукового знання.

Об'єктом дослідження є концептуально оформлений лінгвотеоретичний дискурс, в системі категорій якого інтерпретується інтелектуальна еволюція української літературної мови.

Предметом дослідження є інтелектуальні репрезентації літературної мови (слово, фразеологізм, символ, ідіостиль, функціональний стиль як знакові форми інтелектуального розвитку вербалізованої національної свідомості) та наукові парадигми, що репрезентують знання про еволюцію літературної мови.

Завдання дослідження:

- сформулювати концептуальні засади інтелектуалізації як лінгвотеоретичного дискурсу в епістемології;
- окреслити перспективні напрямки, методи вивчення мовної інтелектуалізації;
- аргументувати принципи лінгвістичної інтерпретації інтелектуального розвитку щодо адекватності їх сучасній теорії;
- з'ясувати теоретико-епістемологічний та лінгвістичний зміст категорій “пізнавальне” – “ціннісне”, “об'єктне – чуттєве” як базових у дослідженні;
- схарактеризувати вектори аналізу інтелектуалізації щодо мови як відкритої системи, її рівнів та одиниць, функцій і фундаментальної диспозиції “мова” – “мовлення”;
- довести системність інтелектуалізму в мові, що на рівні лінгвістичних абстракцій виявляється в інваріантах значень, функцій і відношень та має ознаки регулярності, еволюційної закономірності та відносної стабільності;
- з'ясувати природу, лінгвістичний зміст ментальності як складника інтелектуальних потенцій мови;
- обґрунтувати знаковість християнської моделі світу в лінгвальній рецепції, що визначила динаміку інтелектуалізації української літературної мови;
- схарактеризувати функціональні стилі як вимір розвитку української літературної мови;
- визначити місце ідіостилів у функціональному статусі літературної мови;
- розкрити інтелектуальний зміст еволюційної трансформації староукраїнської писемної традиції в літературну мову нового часу в контексті мовотворчості Григорія Сковороди, Івана Котляревського і Тараса Шевченка.

Концептуальна заданість дослідження передбачає категоріальну і змістову інтерпретацію лінгвотеоретичних понять, що сутнісно самі є концептами культури, отже, йдеться про операції з концептами, або про “дещо більш абстрактне, ніж самі концепти – операції з концептами і “концепти концептів” – “der Begriff des Begriffes” (Ю.С. Степанов).

Методологія дослідження інтелектуалізації української літературної мови об'єднує лінгвістичну теорію з теоретичними моделями та даними антропологічно зорієнтованих дисциплін, об'єктами

яких виступають мовні форми інтелектуальної діяльності. Концептуалізована метафора М. Коула – методологія є “узгодженим набором лінз, крізь які розглядається світ” – передбачає синтез наукових ідей, методів, прийомів аналізу, інтерпретації наукових категорій, що допомагають виявити ознаки інтелектуалізму та інтелектуального розвитку мови через принципи відкритих визначень (А. Моль), зворотний зв’язок, додатковість (Н. Бор), функціоналізм та інтерпретаційний аналіз тощо.

Комплексний підхід до вивчення стратифікаційного, функціонального, компонентного, етимологічного аналізу явища інтелектуальної еволюції мови ґрунтується на використанні інтроспективного, інтерференційного, контекстуального, історико-культурологічного **принципів, методів** інтерпретативного, асоціативного спостереження, лінгвістичного конструювання та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано концепцію інтелектуалізації літературної мови як процесуального розвитку інтелектуальних характеристик, функцій, критеріїв аналізу еволюції літературної мови в історичному, психологічному часі.

Новими є запропоновані аспекти теоретичного моделювання інтелектуалізації: концептуальний аналіз і систематизація епістемологічних і лінгвотеоретичних понять і категорій у визначеному науковому дискурсі, встановлення кореляції між функціонально-стильовими різновидами та інтелектуалізацією літературної мови, аналіз мовно-культурних концептів у широкому епістемологічному і культурно-історичному контексті.

Теоретичне значення дослідницького дискурсу полягає у формулюванні нової лінгвістичної проблематики, яка пов’язана з синтезом епістемологічних і лінгвістичних підходів до інтелекту та його вербалізованих форм, з окресленням природи і функцій літературної мови як інтелектуалізованої діяльності. Теоретично вагомою є аргументація критеріїв інтелектуалізації, її рівнів, дефінітивної окресленості понять, введення до лінгвістичного обігу сутнісних опозицій “об’єктне – чуттєве”, “пізнавальне – ціннісне”, аналіз і поглиблення лінгвістичного розуміння ментальності як мовного коду народу, обґрунтування еволюції літературної фразеології в теоретичному контексті інтелектуальної інтерпретації буття, висвітлення інтелектуальної динаміки літературної мови у зв’язку з розвитком функціональних та індивідуальних стилів.

Практичне значення роботи. Результати проведеного дослідження і окреслення нового теоретичного напрямку в сучасній лінгвістиці забезпечують трактування літературної мови як вербального компоненту національної культури в історичному і психологічному часі.

Категоріальний і термінологічний апарат дисертаційної роботи розширить і уточнить топіку сучасної лінгвістики. Запропоновані у дослідженні інтерпретативні методології сприятимуть застосуванню множинних підходів до аналізу тексту – писемного й усного.

Результати й методологія дисертаційного дослідження використовуються при викладанні в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка нормативного курсу “Стилістика і культура мови”, спецкурсів “Питання походження української мови”, “Аспекти інтелектуалізації української літературної мови”, “Мовні стилі як феномен національної культури”, “Лінгвістичний дискурс сучасної епістемологічної проблематики”, “Проблеми і тенденції розвитку української літературної мови”, “Проблеми становлення стилів української літературної мови” та апробовуються в спецсемінарах із проблем лінгвостилістичного аналізу тексту, при написанні дисертаційних робіт, при підготовці наукових періодичних видань кафедри історії української мови “Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика”, “Слов’янські мови і сучасний світ” та ін.

Особистий внесок здобувача. Праці, опубліковані з теми дисертаційної роботи, є одноосібними. Визначений дискурс концептуального аналізу інтелектуалізації літературної мови, методологія, теоретичні постулати роботи, аспектологія, систематизований поняттєвий апарат, цілісність концепції, лінгвістичні критерії інтелекту, моделювання його рівнів у мові та фактологія дослідження становлять особистий внесок здобувача у розвиток лінгвістичної теорії.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювались на міжнародних наукових конференціях “Współczesne problemy stylistyki porównawczej” (Opole, 1993), “1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні” (Київ, 1998), “Сучасні проблеми термінології та термінознавства” (Київ, 2000), “Християнство і слов’янський світ” (Київ, 2000),

“Наукова спадщина професора С.В.Семчинського і сучасна філологія” (Київ, 2001), “Гуманітарна освіта в технічному університеті: проблеми і перспективи” (Київ, 2002), “Мова і культура” (Київ, 2002), на міжнародних славістичних читаннях (Київ, 1999-2001 рр.), на міжнародних Шевченківських конференціях (1993-2001 рр.), міжнародних конференціях, присвячених М.Максимовичеві (Київ, 1999, 2001) та ін., всеукраїнських конференціях: “Українська мова: з минулого в майбутнє” (Київ, 1998), “Творчість Івана Котляревського в культурологічному контексті доби” (Київ, 1998), “Дискурс сучасної історичної романістики: поетика жанру” (Київ, 1999), “Слов’янські мови і сучасний світ” (Київ, 2000), “Володимир Винниченко: культурний діяч, поет, прозаїк” (Київ, 2001), “Іван Франко: письменник, дослідник літератури, культури” (Київ, 2001), “Рідна мова – безцінна й невичерпна скарбниця народу” (Київ, 2002) та ін., щорічних конференціях професорсько-викладацького складу Київського національного університету імені Тараса Шевченка, лінгвістичних семінарах Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1990-2002 рр.).

Публікації. З теми дисертації опубліковано монографію “Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу” (30 друкованих аркушів) і 42 наукові статті загальним обсягом 20 друкованих аркушів. Програма курсу для магістрантів “Мовні стилі як феномен національної культури” має Державну реєстрацію прав автора на твір ПА №904 від 23 січня 1998 р. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри історії української мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка 30 квітня 2002 року.

Матеріалом дослідження є авторська картотека. Матеріал дослідження зумовлений комплексним характером поставлених завдань: фактологічні текстові джерела становлять 52 позиції, загальним обсягом 25761 сторінка. Добір джерел та принципи їх використання мотивовані концептуальними засадами роботи, що розкриваються у Вступі, Розділі 1, Розділі 2, Розділі 3.

Структура роботи: дисертація складається зі словника “Категорії, терміни, дефініції, поняттєвий апарат дослідження”, вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Обсяг тексту дисертації – 443 сторінки, список використаних джерел – 874 найменування. Загальний обсяг дисертації – 516 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі сформульовано проблематику дослідження, вихідні концептуальні засади роботи, обґрунтовано актуальність, визначено мету і завдання, об’єкт і предмет дисертаційного пошуку, методологічні й методичні принципи аналізу, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення, апробацію результатів дослідження.

Перший розділ “Лінгвістика і теорія інтелектики: епістемологічний дискурс” присвячено аналізу теоретичних проблем сучасного мовознавства в аспекті наукової інтерпретації та концептуального синтезу пошукових дослідницьких парадигм (§ 1); окреслено еволюцію категорій “інтелект” і “мовна свідомість” у класичній епістемології (§ 2); визначено поняттєве поле “інтелектуалізму” та “мовної свідомості” в концепції Ф. Гегеля (§ 3); в теоретико-епістемологічному дискурсі проаналізовано мову як вербалізовану субстанцію структури і функцій інтелекту (§ 3), зокрема представлено специфіку філософського, психологічного напрямків дослідження інтелектуальних характеристик мови, сформульовано методологію, принципи і критерії інтелектуальних вимірів постмодерного аналізу мови, насамперед в інтепретативних методологіях парадоксів М. Фуко – Ж. Дельоза, в лінгвістичному контексті структурування мови як несвідомого (Ж. Лакан).

Концепція інтелектуалізації української літературної мови сформульована як новітній лінгвотеоретичний дискурс в епістемології, визначений конструктивно модельованим пошуком критеріїв, репрезентативних форм, характеристик і закономірностей вербалізації еволюціонуючої свідомості. Теорія інтелектуалізації мови є знанням про: а) інтелектуальну динаміку мовних форм; б) інтелектуальний розвиток наукового лінгвістичного знання. Часові межі концепції узгоджуються як із внутрішнім масштабом лінгвістики, так і з епістемологічними постулатами, що є світоглядно-методологічними орієнтирами антропологічно зорієнтованого знання: історичного

(Ф. Боас, А. Крьобер та ін.), етнопсихологічного (Л. Уайт, М. Самінс, Е. Сервіс, Дж. Стюард та ін.), інтерпретативного (М. Фуко, Ж. Дельоз, Ж. Лакан, Ж. Дерріда та ін.).

Історичні методології зламу століть у контексті теорії інтелектуалізації літературної мови проаналізовані як такі, що зумовлюють ентропію, дифузність наукових ідей: класичний еволюціонізм Л.Г. Моргана розвивається за синусоїдою заміщення антиеволюційним емпіризмом Ф. Боаса – і в другій половині ХХ ст. відродженням в теоріях Л. Уайта, Дж. Стюарда, Е.Р. Сервіса, М. Саллінса та ін. (наукові парадигми аналізу культурної еволюції, її універсальності як системи); обмежений історизм Ф. Боаса (дослідження культури в синхронії та статистиці) трансформується в домінуючу теорію реальної культури і культури цінностей у категоріях “стилістичного підходу” до типології культури, “циклічного” розвитку цивілізації, співвіднесеного з “конфігураціями культурного росту” (А. Крьобер). Названі ідеї та принципи узгоджуються з системою теоретичних концептів роботи.

Аргументом від дослідницької парадигми етнопсихологічних методологій з другої половини ХХ ст. є лінгвістична теорія, зокрема теорія значення – одна з центральних для інтелектуального моделювання (Ю.С. Степанов, Т.В. Тодоров, Т.Н. Тодорова, Т.В. Гамкрелідзе, В'яч. Вс. Іванов, А. Вежбицька, В.М. Русанівський, Л.А. Лисиченко, О.О. Тараненко, С.Я. Єрмоленко та ін.). Реалізація значення (embodied) аналізується в семантичних концептах чи їх поняттєвому аналогу – образних схемах (image scheme), дефінітивно представлених як “повторний динамічний зразок наших процесів сприйняття і наших моторних програм, що надає зв'язності і структури нашому досвіду”. Твердження про те, що основою концептуального аналізу є категоріальні значення, що не мають жорсткої бінарної структури і прагматичні щодо мети аналізу, становить теоретичний постулат дисертації.

З останньої третини ХХ ст. інтелектуальний науковий пошук приводить до когнітивного епістемологічного дискурсу (cognitive commitment), що аргументований синтезом наук про людину (М. Джонсон, Л. Талмі, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Н.Д. Арутюнова, Ю.С. Степанов, В.З. Дем'янков, А. Вежбицька, Ю.О.Карпенко, О.І. Чередниченко та ін.). У такому дискурсі постають ідеї універсальних структур значення, інваріантів, культурних концептів, семантичних прототипів та ін., що спираються на спільний для епістемології антропологічний компонент науки. Абстракція універсальних категорій, їх системність і логіка є критерієм розвитку наукового знання, в аналізі якого застосовано принцип дослідницької об'єктивації.

Особистісне (когнітивне, інтерпретативне) знання виявлене в множинних теоріях відношень, що є найбільш актуальними і перспективними в сучасній науці: аналіз типів культури Дж. Фейблмана, “неявне знання” М. Полані, аналіз “події традиції”, “часової дистанції” між текстом і розумінням та ін. Г.-І. Гадамера (з покликаннями на ідеї М. Гайдегера), інтерпретативні методології несвідомого структурованого як мова (Ж. Лакан), “мовних парадоксів” значення (М. Фуко, Ж. Дельоз) та ін.

У класичній епістемології інтелект є онтологічною характеристикою людини, виявленою в конструктивній здатності мислення, сукупності розумових функцій (абстракції, аналогії, аналізу, узагальнення, порівняння, конструювання, творення суджень і понять, формування законів, асоціативних наближень та ін.), котрі формують синтез аналітичного й асоціативного типів мислення.

Інтелект є генетичною характеристикою homo sapiens, а рушійна сила розвитку інтелекту – суперечності, що недіалектичну форму мислення – розсудок – трансформують у творчий розум (Ф. Гегель). Філософ послідовно зіставляє типи мислення з мовною дійсністю, її суттю і структурою: поняття і категорії розсудку фіксуються в мові, саме розсудок визначає формальну структуру останньої. А отже, тільки виражене, опредметнене в мові відповідно до її законів інтелектуальне пізнання здобуває справжнє буття. Розвиток граматичної будови мови залежить від еволюції мислення – на певній цивілізаційній стадії розвитку і зрілості граматики стає чітко організованою і недвозначною, а правила такої граматики строго детермінують, уніфікують мовлення. Розвиток людського мислення приводить до трансформації граматичних законів – думка “розхитує” правило. Діалектичний висновок – парадокс Ф. Гегеля: “мова найцивілізованіших народів має найменш досконалу граматику”.

Когнітивна проблематика в аналізі інтелекту (друга половина XIX – XX ст.) визначена герменевтичними й епістемологічними ідеями: інтелект синонімізовано з розумом як онтологічною характеристикою *homo sapiens* – здатність мислити, здійснювати розумові функції абстракції, аналогії, порівняння, узагальнення, конструювання, творення понять і суджень, формування законів та ін. (філософський аспект проблеми); інтелект визначено як форму організації ментального досвіду у вигляді реальних (формалізованих) ментальних структур, як породжений останніми ментальний простір відображення та виявлені в ньому ментальні репрезентації подій (психологічний аспект проблеми); інтелект представлено сукупністю персоніфікованих розумових характеристик (теорія інтелекту); інтелект є вербалізованою свідомістю, а мова – диференційованою ознакою інтелекту і водночас його репрезентативною формою (лінгвістичний аспект проблеми). Вербалізація інтелекту, що еволюціонує в історичному і психологічному просторі, визначає інтелектуалізацію мови.

У **другому розділі** “Проблематика інтелектуалізації мови в лінгвістичній теорії” розглянуто інтелектуалізм і концептуальність лінгвістичного знання, гіпотезу в лінгвістиці і перспективи інтелектуалізації як дослідницької парадигми, особливості моделювання інтелектуалізації в сучасній теоретичній лінгвістиці (§ 1); визначено диспозицію пізнавальне – ціннісне в лінгвістичній аспектології (§ 2); інтерпретовано функцію як лінгвістичну категорію (§ 3). Перспективи сучасної лінгвістичної теорії зумовлені іманентними характеристиками мови, проте передбачають вихід за межі спеціальних операціональних процедур і формування дискурсу, орієнтованого на феномен інтелекту, відображеного в лінгвістичних репрезентаціях. Мова є сублімацією мисленнєвої діяльності, що дозволяє синонімізувати “менталістичність” дослідницького пошуку з інтелектуалізацією, а відтак, і з розвитком лінгвістичного знання. Інтелектуалізація літературної мови як об’єкта дослідження не відокремлюється від історично змінних і культурно-інтенціональних світів, де мова відіграє домінуючу роль. Поняттєва тотожність категорій “інтелектуальна діяльність” – “пізнавальна діяльність” (Д.І.Ладенко) – теоретична засада лінгвістичних критеріїв інтелектуалізації. Саме мова як універсум мотивує кореляцію сфер пізнання та різні можливості їх інтерпретації. Мова постає фактологією, що дозволяє об’єктивізувати різновекторний науковий пошук у дослідженні інтелекту, його критеріїв, функцій, еволюції.

Критерії мовного інтелектуалізму (теоретичні й фактологічні) обґрунтовані: як зв’язок онтологічних мисленнєвих та комунікативних характеристик людини з внутрішнім змістом мови (вербалізовані форми ментального, несвідомого, картини світу та ін.); як притаманна системно-структурній організації мови ієрархія одиниць, рівнів, відношень. У роботі скорельовано критерії мовного інтелектуалізму з інтегральними ознаками інтелекту: логічністю, дискурсивністю, абстрактністю, рефлексивністю, аналітичністю, символічністю, репрезентативністю у формах відношень. Відтак, мова як системно-структурна організація втілює логічність і співвіднесені з нею критерії, функціональна природа мови визначає і забезпечує її комунікативний статус, інтерпретативні можливості мови дозволяють обґрунтувати різноаспектні методології аналізу. Концептуальність теорії інтелектуалізації літературної мови визначила принцип розв’язання ціннісної проблематики (суперечності цінності закону, правила, узусу і – винятку, контекстного, функціонального, асоціативного, метафоричного), що заперечує різницю між когнітивними і ціннісними елементами свідомості та мовної діяльності, актуалізуючи на контексті й реальних процедурах дослідження. Зміна теоретичної парадигми лінгвістичного аналізу – в заміні опису мовної картини світу його інтерпретацією. Застосований у лінгвістичному аналізі принцип функціоналізму визначає інтелектуалізацію літературної мови в динаміці, об’єктивізує єдність системно-категоріального і комунікативного підходів. Структуровано розвиток теоретичних парадигм нового часу в формулюванні категоріальної сутності функціоналізму – ідеї Г. Пауля і О. Потєбні щодо функціональної природи форми і флексії, підмета і додатка та ін., засади комунікативної системності К. Гаузенбласа, аргументацію функціонально-стильової системності художнього тексту В. Виноградова, розуміння функції як значення форми чи конструкції О. Єсперсеном, позицію щодо мовної одиниці в конструкції Л. Блумфільда, що визначили лінгвістичну категоріальність функції, а обґрунтування структурного синтаксису Л. Теньєром

зумовило системний статус функції в лінгвістичній теорії. Теоретичні концепти Ф. де Соссюра і, пізніше, Празького лінгвістичного гуртка, засади функціональної лінгвістики звернені до аналізу іманентно зумовлених функцій мови, їх текстової реалізації. На відміну від глоссематичного структуралізму Л. Єльмслева і дескриптивного аналізу Ф. Боаса, функціональна мотивація розвитку мови визначена її структурно-системною природою, що є корелятом позамовної дійсності (М.А.К. Хеллідей, Ю.С. Степанов, Н.А. Слюсарєва та ін.), а отже, пізнання процесів інтелектуалізації національної літературної мови – це обґрунтування причин її еволюційних змін у просторі цивілізації.

Третій розділ “Мовна картина світу в цивілізаційних вимірах національної культури: інтелектуалізація як еволюція слова” формує дискурс аналізу в аспектах: інтелектуалізм об’єктного і чуттєвого – ментальність як мовний код етносу (§ 1); репрезентативність мовних форм ментальності в літературній мові (§ 2); динаміка мовної картини світу в історичному і психологічному часі; семантика “універсалізмів” у розгортанні історичного і психологічного часу; вербалізація української ментальності в просторі часу і культури: символіка живого одухотвореного світу (§ 3); фразеологія як знакова модель інтелектуального розвитку національної літературної мови; символічність християнського конструювання світу в лінгвістичній рецепції як проекція витоків української літературної фразеології; еволюція літературної фразеології у вимірах інтелектуальної інтерпретації буття (§ 4); культурний патерн і вербальна рефлексія: символіка **саду** в біблійному тексті – естетиці українського бароко – ідіостилістичних інтерпретаціях Григорія Сковороди і Тараса Шевченка (§ 5).

Операціональне поняття ментальності включає концепт свідомості, тобто ментальні характеристики визначені специфікою світовідчуття, оригінальною пізнавальною та цивілізаційною рефлексією на світ (В. Гумбольдт, Е. Гуссерль, Г.Г. Шпет, О. Потєбня, М. Гайдеггер, Г.І.Гадамер, П. Рікер та ін). Традиційний лінгвістичний обсяг поняття “ментальність” – це мовний код етносу. Ідея пізнання культури через мову (А. Вежбицька, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко, Л.А. Лисиченко, В.Г. Костомаров, С.Я. Єрмоленко, О.О. Тараненко, В.М. Мокієнко, Ю.О. Карпенко, О.Є. Кибрик, Н.Д. Арутюнова, М.А. Собуцький та ін.) продуктивна в проекції на ментальні моделі мовної картини світу, оскільки мова і культура перебувають у діалозі. Розуміння лінгвістичної категорії ментальності в концепції розвитку національної літературної мови зумовило окреслення інтелектуалізації як виміру змісту і перспективи мови, її самотності й одночасно здатності до культурної інтеграції та інтерпретації в національному слові цивілізаційних набутоків людства. Дослідницька парадигма, по-перше, орієнтована на аналіз і синтез характеристик розвитку генетичної заданості мови й еволюційних змін, зумовлених історико-культурною динамікою світу, по-друге, методологічно аргументована фундаментальними ідеями когнітивної семантики про принципово єдину природу мовних та інших когнітивних механізмів і процесів та про їх антропологічну визначеність, діалектичний зв’язок із природою людини, її мисленневою діяльністю.

Конструктивний аналіз ментального в літературній мові охоплює: лінгвістичні критерії ментального; статус форм ментального в історичному і психологічному часі, а отже, обґрунтування мовної картини світу як цивілізаційної константи нації; еволюцію лінгвістичних маркерів ментального, мотивованих екстра- й інтралінгвальними чинниками; причини актуалізації маргінесу в лінгвістичному вияві картини світу; кореляцію традиційних і набутих в процесі цивілізаційного розвитку мовних форм; генезу сформованих у літературній традиції лінгвістичних маркерів ментального; перспективи й динаміку функціонування традиційної мовної картини світу в літературних формах мови.

Лінгвістичне моделювання категорії ментальності узгоджується з цивілізаційно інтегрованими в різні культурні форми концептами, символами світосприйняття народу (*сизокрилий орел, вишневий садок, широкий степ, висока могила, вранішня зоря* та ін.). Народ, еволюційно детермінована етнічна єдність, формує особливу світоглядну модель буття, що визначає інтелектуальні потенції та межі, в яких етнос здатний до перспективного історичного розвитку. Як загальні, так і специфічні форми інтелектуального пізнання, властиві людській природі, вербалізовані. Закономірно, що все, набуто мовою в історичній перспективі, визначається

потенціями мови, сформованими вже в історичній ретроспективі. Стадіальне дослідження вербалізованих форм ментального в літературній мові об'єктивізує теоретичний постулат про спричиненість нових культурних констант у націоментальному відношенні синкретизму між концептами культури. Лінгвістична рефлексія синтезує і хронологізує розвиток концептуальних націокультурних ізоглос та їх кореляцію з концептами цивілізації (*Бог, душа, істина, віра* та ін. у християнстві і як вербалізовані форми традиційної картини світу: *вогонь священний, живий, божественний, пекельний, святий – вогонь душі, праведний, чистий, ясний, світлий* і т. ін.). Ментальність мови екстраполюється в культурну пам'ять: значущі, еволюційно змінні в історичному і психологічному часі вербалізовані символи трансформуються в культурні концепти. Слово може "пам'ятати" успадковане і набуте, конкретне і символічне, парадигмально детерміноване і синтагматично можливе, відбивати те, що є істотним з погляду нових мовних відношень, наприклад, абстрактність церковнослов'янських формує їх "духовну" (функціональну) опозицію до конкретики реального світу (норм); периферія багатозначної парадигми здатна впливати на розширення синонімічної чи антонімічної парадигми (*пустка, пустеля, згаріще, чортополох, хащі, чагарник* та ін. – синоніми й одночасно антоніми до *саду* із біблійного концепту-антитези *Сад Едемський – Сад Гетсиманський* та ін.). Система трансформованих в історичному і психологічному часі репрезентацій символічних смислів формує вербальний простір національної картини світу (*Мати Божжа – матір – земля; вічна ріка – чиста, стрімка ріка – ріка життя* та ін.). Вербалізовані символи еволюціонують у просторі часу і культури, яка визначає координати і закономірності функціонування мови – цивілізаційні, естетичні, ідіостилістичні, зокрема трансформації від біблійної фразеології до сучасного усталеного слововживання: *світло душі, істини, слова – світла людина, світло у вікні, світла голова, світлий розум* та ін. Прогрес і регрес у мові мотивовані стадіальними змінами культури, а інтелектуалізація символічних форм визначає вектори розвитку від атомарного до узагальненого, від профанного до універсально-абстрактного, від конкретного-асоціативного до множинного. Тріада **символіка язичницька – символіка християнська – символіка літературна** об'єднує вербалізовану систему символіки національної мови.

Мовна свідомість літературного періоду виявляє синтез дорефлективної ментальної синергетики з концептуально структурованим християнським світоглядом, що зумовлює трансформацію язичницької словесної культури, визначає нові вербалізовані форми осмислення буття, нові знакові моделі корелятивності реального / ідеального в слові (*жива душа – жива вода, жива природа, живе слово, жива реакція, жива справа, живі квіти, жива думка, живий голос* та ін.). Перетинання інтелектуальних векторів пізнання, в яких біблійна символіка стала тригером для моделювання культурних концептів і контекстів породжувального типу, є тенденцією інтелектуалізації літературної мови.

Культурний патерн мотивує вербальну рефлексію, яка в літературній мові виявлена динамікою символічної свідомості. Вербалізовані символи цивілізації логічно і чуттєво модельовані та свідчать про інтелектуальну спадкоємність цінностей, що є концептуалізованою ієрархією неемпіричних, ідеальних сутностей буття, представлених як культурні ідеали, котрі об'єднують і гармонізують цивілізацію (*світильник – розуму, вогонь – душі, пустиня – душі* та ін.). Символічні універсуми християнства в просторі української культури визначили системну домінанту світоглядних понять, систему цінностей та їх вербалізованих знаків (*сад, слово, вогонь, дорога, пустиня* та ін.), що постали з інтелектуальної рефлексії на світ. Синтезовані символи християнства поняттєво корельовані з часом культури, вони актуалізують чи інтерпретують цивілізаційний код (поетичний дискурс Г. Сковороди). Українське бароко асоціює культуру з передбаченням істини, смислу, а мову з ідентифікуючими символічними знаками культурної системи.

Лінгвоментальні параметри національної картини світу трансформуються в ідіостілях. Інтелектуалізація літературної мови визначена в цьому аспекті синтезом успадкованих вербалізованих символічних форм та авторської рефлексії на цивілізаційні (зокрема християнські) символи, інтегровані в культурний простір нації. Символічний патерн в ідіостилістичній картині світу Т.Шевченка інтерпретовано в контексті націокультурної традиції й одночасно розвинуто як естетичний вербалізований код авторської художньої свідомості (*садок – вишневий = рай =*

Україна = поле вольне = гай = світ божий = веселії села та ін.). Знакові для літературної мови нового часу тексти Т.Шевченка визначають інтелектуальні вектори динамічного розвитку українського слова, розширюючи його символічні, а отже, семантико-парадигматичні й семантико-синтагматичні функціональні характеристики .

У **четвертому розділі** “Динаміка розвитку стилів української літературної мови: інтелектуалізація як функція” розглянуто епістемологічну дискурсивність стилістики з погляду логіки інтерпретативних методологій (§ 1); мовні стилі як феномен національної культури в аспекті історико-стилістичної проблематики (§ 2); конкретизовано концептуальні засади функціонального розвитку української літературної мови, зокрема структурування функціональних стилів, розвиток термінології в концептах теорії інтелектуальної еволюції мови, стилістичну актуалізацію мовних ресурсів (§ 3); проаналізовано синонімію як мовний ресурс і вимір можливостей стилістичної варіативності (§ 4); інтелектуальні потенції ідіостилів (§ 5). Інтелектуалізація літературної мови, визначена і сформульована **як функція**, відбита в еволюційній тенденції розвитку стилів. Лінгвостилістична модель досягнення інтелектуальних потенцій функціональної мови спирається на інтерпретативні методології, їх інваріантні щодо епістемологічно вихідних постулатів теорії та множинних текстових репрезентацій дослідницької парадигми В.М. Русанівського, Р.А. Будагова, С.Я.Єрмоленко, Л.А. Лисиченко, Ф.С. Бацевича, М.А. Собуцького, М.П. Кочергана, В.В. Виноградова, М.М. Кожині, Г.Я. Солганика, А. Вежицької, Т.Г. Винокур Б.М.Гаспарова, К. Гірца та ін. Іманентними стилістичному дискурсу є операціональні принципи **диспозиції поверхневого** (фактологія елементарного, описового, безпосередньо спостереженого) і **глибинного** (систематизованого, пізнаного як закономірності, моделі, відношення і тенденції), тобто “занурення” в мову, її інтелектуальні потенції, інтерпретоване сосюрівське s/S.

Функціональний аналіз зосереджено навколо: а) заданих і закономірних параметрів текстової комунікації; б) смислових вимірів мовних одиниць, “прирощення смислу”, “конотативного надлишку”, можливості / даності синтагматичних зв’язків і відношень, принципів організації модельованого і реального тексту та ін. Розглядається мовленнєва системність текстових варіантів стилів, що визначаються у площині екстралінгвально заданих критеріїв і реалізацій комунікативного завдання. Обґрунтовано тезу про недостатність для інтерпретації тексту власне мовної компетенції, пов’язаної лише зі значеннями мовних одиниць. Інтерпретативний стилістичний дискурс становить **синтез** лінгвотеоретичної проблематики та інтелектуальних критеріїв пізнання, персоніфікованої структури думки, типу мислення мовної особистості та ін. Мовні стилі окреслено як комунікативний ідеал національної культурної свідомості, еволюційно закономірний, співвідносний у формах існування з історичним та психологічним часом. Стадіальність мовних стилів зумовлена екстра- та інтралінгвальними чинниками і в просторі національної культури відбиває сутність загального закону існування цивілізаційних систем, здатних до розвитку. Лінгвістична ретроспекція дозволяє окреслити періоди і характерологічні особливості стадіального розвитку системи функціональних стилів літературної мови нового часу: перша половина XIX ст. (час формулювання лінгвістичних ідей у контексті “винайдення” України, гуманітарного осмислення місця літературної мови в націстворенні, постановки питання про мовну норму і стилістичні потенції); друга половина XIX ст. (період напруженого пошуку критеріїв **єдності** літературної мови, дискусії щодо напрямків її розвитку, взаємозв’язку мовної системи з системами інших мов, стильової диференціації, пошук аргументів щодо перспективних тенденцій нормування та ін.); початок XX ст. – із різновекторною екстралінгвальною мотивацією розвитку системи функціональних стилів літературної мови: період “українізації” (інтенсивний розвиток мовних потенцій стилів і жанрів, початок становлення стильових норм і кодифікації літературної мови, розробка методик укладання словників, термінотворення, формування критеріїв до творення наукового тексту, опрацювання методик дослідження художнього стилю тощо); період від 30-х рр. XX ст. (розвиток стилістичного ресурсу художнього стилю, стабілізація комунікативної норми, вдосконалення жанрово-стилістичної диференціації текстів, інтенсивне формування системи мовних засобів стилю масової інформації та ін., із певним обмеженням комунікативних сфер наукового та офіційно-ділового стилів); період державної незалежності

України (від 90-х рр. ХХ ст. бурхливий розвиток мовного ресурсу функціональних стилів, дискусія щодо сучасних критеріїв нормування літературної мови, продуктивне наукове осмислення тенденцій розвитку мови, її місця в суспільному житті, комплексне опрацювання терміносистем, метамови наукового стилю, кліше і стандартів офіційно-ділового стилю тощо). Інтелектуалізація літературної мови виявляється як закономірність і прогрес у системному розвитку функціональних стилів. Її окреслено в аспектах **теоретичному**: а) диспозиціональне розмежування категорії “стиль” у староукраїнській і новій українській літературній мові; б) визначення фундаментальних критеріїв, що формують стильову цілісність у різні періоди існування літературної мови; в) системний аналіз стилів у їх розвитку й наступності, і **прагматичному**: а) аналіз одиниць, мовних рівнів стилів у динаміці, трансформації, історичному зв’язку; б) мотивація природи, сутності та функцій стилетвірних одиниць із покликанням на історичну традицію. Унаочненням інтелектуалізації прогресуючого еволюціонізму функцій літературної мови є спадкоємність стилістичної традиції, зокрема у таких формах, як літописний жанр.

Виміром інтелектуального розвитку мови є **сформована динамічна система** літературних стилів. Актуальним є визначення місця богословського стилю в системі функціональних стилів, сутнісна природа, інтелектуальні та екстралінгвальні чинники формування. Сучасний світ глобального розвитку інтелектуальних комунікативних систем визначає динаміку процесів інтерференції мов, інтенсивної функціональної трансформації стилів літературної мови, а отже, перспективне планування й аналіз еволюційних тенденцій мовних змін розглядаються в контексті інтелектуалізації мови.

Функціонально-стильовий розвиток спричиняється до інтелектуальної еволюції лексичної системи мови, зокрема: а) до диференціації системотворчих характеристик мовних одиниць, наприклад, терміна – в науковому стилі, кліше – в офіційно-діловому, образного слова – в художньому та ін.); б) до розвитку значення слова (полісемантизм, характер синтагматичної сполучуваності та ін.); в) до актуалізації мовного маргінесу (архаїзми, історизми, діалектизми та ін.); г) до впливу екстралінгвальних факторів, відповідних іманентним законам мови, на закони її динаміки, кількісні та якісні зміни, перехід з однієї якості в іншу.

Розвиток термінології з погляду інтелектуальної еволюції літературної мови є визначенням кореляцій: літературна мова – метамова функціонального стилю науки; можливість мовного ресурсу функціональної системи – критерії добору і стандартизації функціональних одиниць системи; дериваційна система мови – словотвірна парадигма мови науки; перспективи мовного планування – забезпечення цілісності вербалізованої комунікативної системи та ін.

Інтелектуальний розвиток внутрішніх можливостей і функцій мови розглянуто на прикладі синонімії, що становить центральну проблему стилістики. Синонімія найвідчутніше впливає на стилістичну норму, її природу в комунікативно заданому тексті, формує ресурси стильових підсистем, визначає тенденції розвитку мови як поліваріативну спеціалізацію.

Взаємозв’язок літературної мови та ідіостилістичних інтерпретацій художньо модельованої мовної системи, її потенційні можливості у вербалізованому осягненні світу (персоніфіковане слово й естетичні універсалії, мовно-типологічні моделі художніх закономірностей та ін.) визначають вектор інтелектуалізації мови. Ідіостилістичні системи Г. Сковороди. І. Котляревського, Т. Шевченка розглянуто в історичному і психологічному часі еволюції та спадкоємної традиції староукраїнської літературної мови в літературну мову нового часу, в категоріях інтраверсії – екстраверсії психотипу митця. Інтелектуалізм слова Г. Сковороди висвітлено з погляду синтезу народнописенної символіки та культурно-символічного простору барокової культури, вербалізованих в ідіостилістично інтерпретованій системі естетичних цінностей. З ідіостилем як імпульсом до зміни якості, критеріїв і можливостей функціонування українського слова пов’язаний перехід від староукраїнської до нової української літературної мови: І. Котляревський і Т. Шевченко – митці-екстраверти, що визначили тенденції і характер розвитку національної мови. І. Котляревський – “замикатель кола традицій” (Ю. Шевельов) і одночасно зачинатель нової української літературної мови – відбиває інтелектуалізацію як рух до відповідності комунікативним потребам і функціональній варіативності літературної мови.

Сутність інтелектуального пошуку Шевченкового слова визначається впливом авторської рефлексивної свідомості на перебудову національної функціонально-мовної парадигми. Основоположник нової літературної форми і якості народного слова, митець втілює діалектику **об'єктивного** (поняттєвого, властивого світобаченню народу як цілісності, відбитого в успадкованій традиції національно-мовної картини світу), **набутого** з погляду історичної ретроспективи культурної динаміки українського народу, і **чуттєвого**, особистісного, творчого трансформованого. Пропонована лінгвістична інтерпретація інтелектуальних потенцій ідіостилів в контексті культурного простору національної літературної мови моделює концепти пізнання руху, зміни, еволюційних трансформацій, естетичних наближень і перетинань змістів у літературній мові.

У дисертації розроблено лінгвістичну та теоретико-епістемологічну парадигму інтелектуалізації як процесуального розвитку інтелектуальних характеристик, функцій мови та критеріїв її аналізу в історичному і психологічному часі, що дає підстави зробити такі **висновки**:

1. Теорія інтелектуалізації української літературної мови є перспективним напрямком сучасного лінгвотеретичного знання, що спирається на синтез мовознавства й інших антропологічно зорієнтованих галузей науки. Концепція визначена як методологічна система принципів (зворотного зв'язку, відкритих визначень, додатковості та ін.), критеріїв (системності, логічності, парадигмального структурування, абстрагування, функціональної поліваріантності, історико-цивілізаційної закономірності та ін.), репрезентативних форм (розвиток значення слова, символу, фразеологізму, функціонального стилю та ідіостилу), характеристик і закономірностей вербальної реалізації еволюціонуючої свідомості (лінгвістична дистрибуція причиновості – “факт vs подія” – в семантичних категоріях “пізнавальне – ціннісне”, “об'єктне – чуттєве” і т. ін.).
2. Теорія інтелектуалізації конкретизується у таких вимірах : а) інтелектуальна динаміка мовних форм (вербалізація динамічної мисленнєвої діяльності в історичному і психологічному часі); б) інтелектуальний розвиток наукового знання (еволюція теорії мовознавства). Лінгвістична системність і категоріальність концепції корелюється з принципами і методами теоретико-епістемологічного знання: історичного (Ф. Боас, А. Крьобер та ін.), етнопсихологічного (Л. Уайт, М. Самінс, Е. Сервіс, Дж. Стюард та ін.), інтерпретативного (М. Фуко, Ж. Дельоз, Ж. Лакан, Ж. Дерріда та ін.). Інтерпретативні методології, звернені до функцій мови і виявлені в концептуальному аналізі категоріальних значень, що не мають жорсткої бінарної структури, аргументовані як найбільш продуктивні для сучасного мовознавства .
3. Теорія інтелектуалізації літературної мови в лінгвістичній аспектології актуалізує і синтезує традиційно представлені як опозиція логіко-теоретичні концепції та пояснення й інтерпретативні підходи, системно аргументовані в епістемології: “Об'єктивне знання” К. Поппера vs “Особистісне знання” М. Полані. Встановлено логіко-теоретичну кореляцію між найбільш перспективними в сучасній науці теоріями множинних відношень (аналіз типів культури Дж. Фейблмана, “наявне знання” М. Полані, аналіз “події традиції”, “часової дистанції” між текстом і розумінням та ін. Г. - Г. Гадамера, інтерпретативних методологій несвідомого структурованого як мова Ж. Лакана, “мовних парадоксів” значення М. Фуко, Ж. Дельоза та ін.) і лінгвотеретичним знанням в сучасному національному мовознавстві, що має характеристики стадіальності та віднесеності до сформованих дискурсів світової науки, зокрема, щодо “внутрішньої форми слова” О.О. Потебні (Л.А. Лисиченко, Ю.О. Карпенко, О.І. Чередниченко та ін.), теорії історичної еволюції мови (Л.А. Булаховський, В.Г. Складенко, Г.П. Півторак та ін.), теорії значення (О.С. Мельничук, О.О. Тараненко та ін.), порівняльної та історичної типології мов (В.М. Русанівський, А.П. Непокупний, В.В. Німчук, Г.І. Халимоненко, М.А. Собуцький, К.І. Тищенко, С.В. Семчинський та ін.), системної та функціональної граматики (І.К. Кучеренко, І.Р. Вихованець, А.П. Грищенко, Л.О. Кадомцева, К.Г. Городенська, М.М. Пешак та ін.), стилістики (Д.Х. Баранник, В.С. Калашник, Л.І. Мацько, С.Я. Єрмоленко, Л.А. Лисиченко та ін.), які відбивають динамічний характер інтелектуального осягнення світу.
4. Розглянутий матеріал про кореляцію епістемологічних і лінгво-теоретичних підходів до інтелектуалізації дає змогу стверджувати, що поняття і категорії розсудку фіксуються в мові, і саме розсудок визначає формальну структуру мови. Спираючись на дослідницьку парадигму

Ф. Гегеля, сформульовано лінгвістичний аргумент про залежність характеру граматичної будови мови від еволюції мислення. Інтерпретовано в проекції на мову парадокс Ф. Гегеля, за яким інтелектуальна еволюція – це рух від абстрактно-формального (твердого - fest, фіксованого - fixirt, нерухомого - unbewegt, засохлого - trocken, холодного - kalt, мертвого - todt, відірваного - getrennt, розірваного - zerrissen, відчуженого - geschieden, розваленого - zerlegt) – до творчого, натхненного, діалектичного, синонімізованого з розумом й інтерпретативними можливостями мови. Логіко-теоретичне спостереження про вербалізований інтелект дозволяє твердити, що розсудок дає лише назву змісту, але сам зміст (і його мовна форма) іманентний предметові.

5. Сформульовано тезу про розум (рефлексивний, рухливий, гнучкий), який є найвищим рівнем інтелекту, зосередженим на пізнанні загального, суті понять. Лише рефлексивна, теоретична, по-філософськи мисляча свідомість відтворює логічний сенс понять і явищ, не виражених буквально, зовні, в апробованих, статичних схемах і моделях зв'язків та асоціативних узагальненнях. Мова – як вербалізований корелятив розуму – втілює здатність пізнавати новий інтелектуальний простір.

6. Теоретично обґрунтовано і системно диференційовано об'єктність дослідження інтелекту в епістемології та лінгвістиці: інтелект є корелятивом розумової діяльності, онтологічний статус і характер його відбито у типології мислення (абстрагування, логічної й асоціативної систематизації, конструювання аналогій, тотожностей, опозицій, ієрархічних послідовностей та ін.); інтелект є регулятивом ментальної свідомості; інтелект становить інтегральну цілісність розумових можливостей суб'єкта; інтелект сформульовано як вербальну репрезентацію мислення.

7. Концептуально сформульовано теоретичні засади і лінгвістичну перспективу множинних методів постмодерного аналізу інтелектуалізації літературної мови, аргументовано наукові метафори, що інтерпретують її як інтелектуальний парадокс (М. Фуко, Ж. Дельоз), як вербалізовані мовою структури несвідомого (Ж. Лакан), як граматику асоціативно-символічної свідомості (Ж. Дерріда), як архетипи колективного несвідомого, символізованого в мовних формах (К.Г. Юнг) та ін.

8. На підставі здійсненого дослідження поняттєвої та операціональної дефінітивності інтелекту в епістемології розроблено скорельовану систему категорій теоретичної лінгвістики:

інтелектуальна свідомість (віднесеність до світоглядних концептів чи об'єктивного / ідеального у світосприйманні), **інтелектуальні характеристики** (віднесеність / невіднесеність до інтегральних особливостей інтелекту), **інтелектуальний стиль** (ідіостиль, орієнтований на об'єктивно новий, нестандартний мовно-естетичний пошук, відкритість інноваціям),

інтелектуалізм (сукупність диференційних ознак, критеріїв і функцій інтелекту),

інтелектуалізація (процесуальний розвиток інтелектуальних характеристик, функцій, критеріїв аналізу літературної мови, лінгвістичної теорії, культурного простору в історичному і психологічному часі).

9. Лінгвістичні критерії інтелектуалізму диференціюються в аспекті взаємозумовленості онтологічного статусу людини і вербалізованих форм мислення, що відбивають іманентні характеристики мови (парадигмальна систематизація та структурна ієрархічність мовних форм, рівнів, функцій, лінгвальна картина світу та ін.); в аспекті закономірності становлення і розвитку системно-структурної організації мови в історичному і психологічному часі; в аспекті ієрархії та взаємозв'язку поняттєво-логічних парадигм мовних одиниць та функціонально-стильових мовних парадигм.

10. Аргументовано, що мова як системно-структурна субстанція репрезентує у формах знаків і відношень диференційні ознаки інтелекту, мова як функція актуалізує іманентні характеристики комунікативності, мова як інтерпретація реалізує множинні дискурси пізнання.

11. У контексті інтелектуалізації літературної мови розроблено проблему евристичної цінності тексту, конкретного висловлювання відповідно до ідей про регулятивні принципи розуму (І. Кант), неокантіанської опозиції “пізнавальне – ціннісне” (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт): об'єктивно значущі цінності втілені в мові як формі культури. Розуміння ціннісної буттєвості світу розвинено в аналіз інтелектуалізації як персоніфікованої системи інтерпретацій вербалізованої свідомості, що корелюється з функціями мови, її текстовими маніфестаціями. Філософська опозиція “об'єктне – чуттєве” (М. Мерло-Понті, Е. Гуссерль) конкретизована в лінгвістичному аналізі перспективи

культурної динаміки національної мови, тобто “об’єктне – чуттєве” – грані цілісного світобачення, які визначають інтелектуальні потенції вербалізованої свідомості, системність і динаміку мовних одиниць.

12. Функціоналізм становить домінуючу модель лінгвістичного аналізу, що визначає інтелектуалізацію мови, діалектичну опозицію “даного – нового”, формує критерії комунікативної ієрархії мовних одиниць у тексті (закономірного і спорадичного, центру і периферії, активу і пасиву). Статусна лінгвістична категорія функції є абстракцією, що реалізує мовні потенції в тексті та окреслюється в поняттєвих підходах: 1) онтологічної сутності мови, котра зумовлює роль (призначення) останньої в суспільстві; 2) корелятивної природи детермінованих відповідностей одиниць одного мовного рівня (парадигми, структури, сукупності) – іншому. Науковий контекст інтелектуалізації літературної мови аргументовано реалізацією основних функцій (стилістична стратифікація мови в її функціональному розвитку; даність і можливість в аспекті потенцій мови та її маніфестацій) та похідних (актуалізація мовного маргінесу).

13. Лінгвістична сутність інтелектуалізації визначається в аспектологічному дискурсі: мова постає формалізованою матрицею, символічним записом характеру засвоєння людиною позамовної дійсності. Водночас мовні одиниці, форми є відбитком людського буття, виступають засобом мовної концептуалізації світу, формуючи мовну картину останнього. Мовні форми ментальності накладають відбиток на сприйняття реальності людиною – сприйняття “крізь призму мови”, що доводить залежність когнітивної семантики від ментального досвіду людини.

14. Теорія інтелектуалізації літературної мови в проекції на когнітивну проблематику становить дослідницький інваріант традиційного структуралізму та генеративізму: актуальні ідеї “культурного концепту” (Ю.С. Степанов), “прототипу” (А. Вежбицька), “прототипового об’єкта”, “прототипової ситуації” (Г.І. Кустова) та ін. мають безумовну евристичну цінність і перспективу.

15. Націомовна картина світу розширює коло універсумів – здатностей, віднесених до онтологічного статусу інтелектуальної діяльності та її мовних маніфестацій. Ментальні форми мови репрезентовані в культурній пам’яті – еволюційно трансформованих символах, що “пам’ятають” чи “реконструюють” культурні концепти. Мовні форми ментального виявляють іманентні характеристики мислення у вербалізації свідомості від номінації до символу, від атомічно репрезентованої мовної картини світу до структурованих семантико-поняттєвих та інших парадигм.

16. В історії української літературної мови знаковою є вербалізована християнська модель світу, поняттєві, символічні та мовно-знакові форми якої зумовили тенденції формування староукраїнської літературної мови, визначили її інтелектуальні потенції. **Системно** репрезентовані в сучасній літературній мові, вони еволюціонують від текстових сполук різного ступеня абстракції до символічних, світоглядних формул свідомості, зокрема в культурних концептах біблійної фразеології.

17. Ознакою вияву інтелектуалізації літературної мови є динаміка розвитку її функціональних стилів, аналіз яких продуктивний в інтерпретативному дискурсі. Мовні стилі є феноменом національної культури, вищим еволюційним розвитком цивілізаційних вимірів нації – діалектичним, закономірним, віднесеним у вербалізованих формах існування до культурного простору, історичного і психологічного часу. У період глобалізації, пріоритетного розвитку електронної комунікації, комунікативної дифузії жанрів і типів мовлення критерії інтелектуалізації літературної мови у функціональному аспекті формують актуальну лінгвістичну проблематику, оскільки є прогностичними для визначення еволюційних тенденцій мови.

18. Інтелектуальні потенції української літературної мови реалізуються в персоніфікованому слові, можливостях авторських текстових маніфестацій в ідіостилях. У концептах інтерпретативних методологій дискурс інтелектуалізації літературної мови об’єктивізує діалектику загального і особистого в диспозиції норми і варіанта, статичної сукупності і персоніфікованої “єдності”, гіпотетичної можливості та законів її реалізації. Прогресивна динаміка української літературної мови нового часу корельована з цивілізаційними віхами розвитку старого, нового та новітнього періодів. Барокова ідіостилістика (Г. Сковорода) зосереджує семантичний та естетичний пошук навколо конструювання персоніфікованих інтерпретацій символічних сутностей, вербалізованого

культурного коду, що його успадковує нова літературна мова. Зміна парадигм осягнення світу зумовлює еволюційні трансформації функціональних можливостей української мови: слово І. Котляревського визначило новий етап у розвитку літературної традиції, репрезентуючи в літературних формах живомовну стихію; інтелектуальні обрії Шевченкового слова в новій літературній мові є діалектичною єдністю авторської рефлексії та суспільних очікувань, що для культурного простору України зреалізовано як інтелектуальний імпульс до зміни функціонально-мовної парадигми розвитку.

19. Інтелектуальні тенденції мовно-художньої творчості нового часу як проблема інтенцій мови виражаються у векторах даності і можливості. Даність є узагальненою характеристикою художньо-естетичних настанов авторів на поетичну інсталяцію слова – запис комунікативної реальності, сформованої та репрезентативно представлені мовою. Можливість постає як творча орієнтація на мовний пошук, мовне конструювання, на трансформацію як художньо-естетичний прийом. Можливість є найбільш продуктивним і перспективним напрямком розвитку мови, виявом її інтелектуалізації.

20. Інтерпретативний дискурс, сформований в епістемології ХХ ст., актуалізує лінгвістичний контекст сучасного наукового плюралізму та його множинні дослідницькі підходи.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 498 с. (Монографія).

Синонімія як об’єкт стилістичного вивчення. Проблематика, методика аналізу // Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. – К.: Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1986. – Вип. 28. – С. 133-139.

Синонімія як об’єкт стилістичного вивчення. Функціонально – стилістичні підстави класифікації // Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. – К.: Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1987. – Вип. 29. – С. 135-142.

Синонімія як об’єкт стилістичного вивчення. Функції синонімів у тексті // Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. – К.: Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1989. – Вип. 30. – С. 138-142.

Логіка терміна “інтелектуалізація мови” у лінгвістичній теорії // Терминологические чтения (Цикл 2) “Проблемы языков для специальных целей, научной и профессиональной коммуникации” – К.: Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1991. – Ч. 2. – С. 213-214.

Діалектика наукового пошуку і проблеми інтелектуалізації української мови // Українське мовознавство. – 1991. – Вип. 18. – С. 3-5.

Функціональний розвиток мови у лінгвістичній концепції А.Ю. Кримського // Українське мовознавство. – 1992. – Вип. 19. – С. 52-58.

Розвиток і функціонування української мови як проблеми лінгвістики і соціології // Українська мова й історія: Зб. наук. праць – К.: Навч.-метод. каб. вищ. освіти Міносвіти України, 1993. – С. 61-66.

Концептуальність теорії мовної інтелектуалізації // Сучасні проблеми філології. Тематичний збірник наукових праць. – К.: Ін-т системних досліджень освіти, 1993. – С. 230-237.

Діалектика інтелектуального та мовної свідомості в концепції Ф. Гегеля // Вісник Київ. ун-ту. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1993. – Вип. 1. – С. 165-175.

Mowni formy mentalitetu i styl // Współczesne problemy stylistyki porównawczej. – Opole. – 1993. – С. 219-226.

Тенденции развития украинского литературного языка и современный мир // Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy środkowej i wschodniej. – Opole. – 1993. – С. 205-212.

Проблематика цінності в лінгвістиці як проекція філософської традиції // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1994. – Вип. 2. – С. 180-188.

- Функції української літературної мови як об'єкт дидактики // Українське мовознавство. – 1997. – Вип. 21. – С. 132-137.
- Категорія ментальності. Лінгвістична інтерпретація // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1998. – Вип. 6. – С. 65-68.
- Мовні форми менталітету // Kieleckie studia gusystyczne. – 1998. – Т. 8. – С. 277-284.
- Прасимволи культури в українській ментальності: жито – життя – душа // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1998. – Вип. 7. – С. 62-65.
- Стили сучасної української мови. Проблема структуризації // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К.: НАН України, 1998. – С. 183-186.
- Творчість І. Котляревського в ракурсі еволюційного розвитку літературних форм української мови // Творчість І. Котляревського в культурологічному контексті доби. Зб. праць. – К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. – С. 206-213.
- Мовні стилі як феномен національної культури. Програма для магістрантів філологічного факультету. – К.: ВЦ Київського університету, 1998. – 12 с. (Свідоцтво про державну реєстрацію прав автора на твір ПА № 904 від 13 січня 1998 р.).
- Символіка рослинного світу у Тараса Шевченка (лінгвістична інтерпретація) // Шевченкознавчі студії. Збірник наукових праць, присвячений 185-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1999. – С. 119-126.
- Моделювання категорії “інтелектуалізація мови” в сучасній теоретичній лінгвістиці // Вісник КІ “Слов’янський університет”. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 128-135.
- Інтелектуальна динаміка української літературної мови: від літописного жанру до стильової систематики // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – 2000. – Вип. 3. – С. 259-266.
- Гіпотеза у сучасній лінгвістиці. До проблеми інтелектуалізації мови // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – Вип. 8. – С. 66-70.
- Архаїзми в дискурсі проблем функціонального розвитку мови // Дискурс сучасної історичної романістики: поетика жанру. Наукові студії. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – С. 508-516.
- Функція як лінгвістична категорія: теоретичне моделювання, статус // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – Вип. 9. – С. 64-69.
- Термінологія як проблема інтелектуалізації мови // Сучасні проблеми термінології та термінографії: Тези міжнародної наукової конференції. – К.: КМУЦА, 2000. – С. 11-12.
- Теоретичні проблеми сучасного українського мовознавства: пошук дослідницьких парадигм // Слов’янські мови і сучасний світ. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – С. 5-14.
- Знаковість християнської моделі світу в лінгвістичній рецепції. (До питання про витоки української літературної фразеології) // Вісник КІ “Слов’янський університет”, 2000. – Вип. 9. Філологія. – С. 210-217.
- Парадокси М. Фуко – Ж. Дельоза і мовний інтелектуалізм // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – Вип. 1. – С. 3-11.
- Лінгвістична інтерпретація символіки Тараса Шевченка: Сад // Шевченкознавчі студії. Збірник наукових праць. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – Вип. 3. – С. 134-142.
- Несвідоме структуроване як мова. Лінгвістичний контекст Жака Лакана // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – Вип. 2. – С. 20-33.
- Функції мови як об'єкт дидактики у вищій школі // Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – С. 240-243.
- Епістеміологічна дискурсивність стилістики: інтерпретація як метод // Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. – С. 42-51.

Мова як рівень аналізу в епістемології нового часу: лінгво-філософський дискурс // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – Вип. 3. – С. 20-29.

Інтелектуальна інсталяція літературної мови. Дискурс В. Винниченка // Літературознавчі студії. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – С. 339-348.

Михайло Максимович і проблеми становлення лінгвістичної теорії в Україні // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – Вип. 4. – С. 14-21.

Тенденції розвитку української термінології в контексті проблеми мовного планування // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Зб. наукових праць. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2002. – Вип. 2. – С. 11-18.

Ментальність у дискурсі інтелектуалізації літературної мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – Вип. 5. – С. 29-41.

Семантика “універсалізмів” в історичному і психологічному часі // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – Вип. 5. – С. 62-71.

Лінгвістична аргументація в психологічних теоріях інтелекту // Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – Вип. 12. – С. 62-64.

Мова в операційній теорії інтелекту Ж. Піаже // Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – Вип. 13. – С. 148-150.

Категорії історичного і психологічного часу: лінгвістична інтерпретація // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наук. праць. – Вип. 8. – К.: ВЦ КНЛУ, 2002. – С. 356-360.

Лінгвістичний пошук в дискурсі постмодерних методологій: український контекст // Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія. Зб. наук. праць. Ч. II. – К.: ВЦ “Київський університет”, – 2002. – с.587-593.

АНОТАЦІЯ

Шевченко Л.І. Інтелектуалізація української літературної мови: лінгвістична та теоретико-епістемологічна аспектологія. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.02.01 – українська мова, 10.02.15 – загальне мовознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2002.

У дисертації в лінгвотеоретичному та епістемологічному дискурсах розглянуто і концептуально обґрунтовано інтелектуальну еволюцію української літературної мови. Інтелектуалізація визначена як фундаментальний статус проблематики дослідження. У лінгвістичній та лінгвальній аспектології інтелектуалізацію співвіднесено з питаннями онтологічних вимірів мислення і мови, цивілізаційної еволюції мовних ресурсів та їх потенцій у культурному просторі нації, функціональними можливостями мови в комунікативно стійких й ідіостилістично модельованих типах мовлення, тенденціями розвитку національної літературної мови. Концептуальність інтерпретативних методологій у теоретико-лінгвістичній парадигмі відкритих визначень зумовила аналіз мовно-культурних концептів в історичному і психологічному часі, обґрунтування функцій літературної мови в ракурсі інтелектуальної перспективи і цінності, моделювання ментальності літературної мови, відбитої у мовній картині світу. Досліджено інтелектуалізацію як еволюцію слова, інтелектуалізацію як функцію в проекції на синтез антропологічно зорієнтованого знання, герменевтичних й епістемологічних ідей, що визначають когнітивний аспект лінгвістичної проблематики.

Ключові слова: вербалізована свідомість, еволюція української літературної мови, ідіостиль, інтелектуалізація української літературної мови, інтерпретативний аналіз, історія функціональних стилів, культурний простір літературної мови, ментальність, мовний концепт.

АННОТАЦИЯ

Шевченко Л.И. Интеллектуализация украинского литературного языка: лингвистическая и теоретико-эпистемологическая аспектология. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора филологических наук по специальностям 10.02.01 – украинский язык, 10.02.15 – общее языкознание. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2002.

В диссертации впервые концептуально в лингвотеоретическом и эпистемологическом дискурсах сформулирована и обоснована проблематика интеллектуализации украинского литературного языка. Фундаментальный статус аспектологии исследования обусловил анализ лингвотеоретических проблем: онтологической взаимосвязи языка и мышления, цивилизационной эволюции языковых единиц как форм динамического сознания, анализа языковых ресурсов и их потенций в контексте культурного пространства нации, функциональных возможностей языка в речевых стилях и идиостилистических интерпретациях, тенденций развития современного украинского литературного языка.

Интеллектуализация рассмотрена в дискурсе лингвистической онтологии и определена как фундаментальная проблема современной лингвистической теории, способность её к интеллектуальному конструированию, интеллектуальной аналитической и прогностической деятельности.

Дифференцированы и дефинитивно определены категориальные сущности понятий “интеллект” – “интеллектуальное сознание” – “интеллектуальные стили” – “интеллектуальные характеристики” – “интеллектуализация” – “интеллектуализм” в историческом становлении философской, психологической и лингвистической теории.

Обоснованы и структурированы принципы лингвистического анализа интеллектуализации, позволяющие создавать аргументированные, эффективные исследовательские системы, адекватные проблематике и методологии современной науки.

Исследована системность интеллектуализма в языке, на уровне лингвистических абстракций проявляющаяся в инвариантах значений, функций и отношений, имеющая признаки регулярности, эволюционной закономерности и относительной стабильности.

Критерии интеллектуализации литературного языка коррелируются с дифференциальными признаками интеллекта и одновременно с имманентной сущностью языка: интеллектуализация анализируется в контексте эволюции слова (языковая картина мира в цивилизационных измерениях национальной культуры), в контексте функции языка (динамика развития стилей украинского литературного языка).

В системе анализа лингвистических моделей интеллектуализации исследуются языковые формы ментального как репрезентанты сущностных характеристик мышления (развитие слова от номинации – к символу – языковому концепту), определяются ментальная составляющая литературного языка, знаковость народнопоэтической и христианской фразеологии в концептуальном моделировании мира. Интерпретативные методологии в теоретико-лингвистической парадигме актуализации сосюрговской формулы s/S обусловили анализ языковых концептов культуры в историческом и психологическом времени, прогностическую мотивацию интеллектуального развития литературного языка.

Установлено, что репрезентативными признаками интеллектуализации являются эволюционное развитие функциональных стилей литературного языка, формирование стилевой нормы, актуализация потенций языковых ресурсов (синонимии, функциональной языковой периферии и др.).

Интеллектуальный ресурс идиостилей объективизирован в диалектике общего и частного, диспозиции нормы и варианта, языковой парадигмы и её персонифицированной интерпретации, гипотетической возможности системной языковой единицы и законов её реализации.

Интеллектуализм языковой картины мира Г. Сковороды, И. Котляревского, Т. Шевченко освещён в пространстве национальной культурной истории, определяющейся стадиальной эволюцией литературного языка, его перспективным развитием.

Ключевые слова: *вербализированное сознание, эволюция украинского литературного языка, идиостиль, интеллектуализация литературного языка, интерпретативный анализ, история функциональных стилей, культурное пространство литературного языка, ментальность, языковой концепт.*

annotation

Shevchenko Larissa I. Intellectualization of the Ukrainian literary language: linguistic, and theoretical and epistemological aspectology.—Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology. Specialty 10.02.01—Ukrainian Language, 10.02.15—General Linguistics.—Kyiv National Taras Shevchenko University.—Kyiv, 2002.

The thesis reviews and provides a conceptual rational of intellectual evolution of the Ukrainian literary language in lingual and theoretical, and epistemological discourses. Intellectualization is defined as a fundamental status of the problems of research. In linguistic and lingual aspectology, intellectualization is related to the ontological framework of thinking and language, civilization evolution of language resources and their potential in the cultural dimension of a nation, functional abilities of a language in communicatively stable and idiostylistically modeled types of speech, and trends in development of the national literary language. Conceptuality of interpretation methodologies in the theoretical linguistic paradigm of open definitions conditioned the analysis of language and cultural concepts in a historical and physiological time, substantiation of the functions of the literary language in the light of intellectual prospects and values, and modeling of mentality of the literary language reflected in the language picture of the world. Intellectualization is researched as evolution of a word and a function that influences upon the synthesis of anthropologically focused knowledge, hermeneutic and epistemological ideas that define the cognitive aspect of the linguistic problems.

Key words: *verbalized consciousness, evolution of the Ukrainian literary language, idiostyle, intellectualization of the Ukrainian literary language, interpretation analysis, history of functional styles, cultural dimension of the literary language, mentality, language concept.*

Підписано до друку 02.08. 2002 р. Формат 60 x 90/16.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 152.

“АВТОРЕФЕРАТ”

01034, м. Київ-34, пров. Георгіївський, 2, оф. 29.

т. 578-04-14, 294-71-27.